

Mehparə Babayeva
Bakı Slavyan Universiteti

MÜASİR DÖVRDƏ TƏLƏBƏLƏRİN ÖZÜNÜGERÇƏKLƏŞDİRMƏSİ VƏ QARŞIYA ÇIXAN PROBLEMLƏR

Açar sözlər: qloballaşma, ali təhsil, tələbə, özünütəsdiq, özünügerçəkləşdirmə, innovasiya

Key words: globalization, higher education, student, self-assertion, self-realization, innovation

Ключевые слова: глобализация, высшее образование, студент, самоутверждение, самореализация, инновация

Yaşadığımız dövrdə qloballaşan dünyanın tələblərinə uyğun olaraq, təhsil sisteminin yeniləşməsi, təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, bütün sahələrdə, o cümlədən iqtisadi, siyasi və təhsilin modernləşdirilməsi, müasirləşdirilməsi mərhələsinə qədəm qoymuş Azərbaycanın əsas hədəflərindəndir. Sürətli inkişaf yolunda olan ölkəmizdə təhsil sisteminin müasir insan prinsiplərinə cavab verməsi sahəsində yeni hədəflərin müəyyənləşdirilməsi və təhsilin keyfiyyət göstəricilərinin müasir standartlara uyğunlaşdırılması əsas vəzifə kimi qarşıda durur. Məhz bu səbəbdən bu gün ali məktəblərin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Azərbaycanın görkəmli pedaqoqu, prof. Ə.Ağayevin dediyi kimi: "Təhsil cəmiyyətin və dövlətin mənafeyi naminə şəxsiyyətin intellektual və emosional sferalarını inkişaf etdirmək, onu həyata hazırlamaq məqsədilə müasir standartlara uyğun olaraq müəyyənləşdirilmiş məzmununun tədris müəssisələrində mənimsəmə səviyyəsinin qəbul olunmuş meyarlarla yoxlanılan və hüquqi sənədlərdə təsbit olunan nəticəsidir" [1, s.56]

Bolonya sisteminin elektron təhsil ilə bağlı tələblərinin reallaşdırılması, auditoriyaların kompyuterləşdirilməsi, elektron lövhələrlə təchizi, internet şəbəkəsi sisteminə qoşulması, müəllimlərin informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə proqramları üzrə treninqlərə cəlb olunması interaktiv mühazirə və seminar məşğələlərinin keyfiyyətinə, tələbələrin bilik səviyyəsinin yüksəldilməsinə böyük təsir göstərir.

İqtisadiyyatda, təhsildə, mədəniyyətdə və s. baş verən dəyişikliklər ilk növbədə şəxsiyyətə və onun özünügerçəkləşdirməsinin necə, hansı aspektdə baş verəcəyinə də təsir göstərir. Bütün sahələrdə qloballaşma, dünya mədəniyyətlərində baş verən yeniliklər, texniki inkişaf və s. məsələlər şəxsiyyətin müasir zamanla uyğunlaşması problemini önə çıxardır. Məlumdur ki, insan dünyaya bir fərd kimi gəlir və ictimai münasibətlər sistemində şəxsiyyət kimi formalaşır.

“Özünügerçəkləşdirmə anlayışının məzmununa yanaşmalar müxtəlif olsa da onları ümumiləşdirən ortaqlıq məxrəc özünügerçəkləşdirmənin şəxsiyyətin mümkün potensial imkanlarının üzə çıxarılması və şəxsiyyət keyfiyyətlərinin inkişafı prosesi kimi təqdimdir. Ümumiyyətlə humanitar yönümlü tədqiqatlarda olduğu kimi fəlsəfi tədqiqatlarda da «özünügerçəkləşdirmə» anlayışına daha yaxın anlayış «özünüaktuallaşdırma» və «özünü həyata keçirmə» anlayışları hesab olunur” [2, s.127]

Burada tərbiyə prosesi həlledici rol oynayır. Ona görə də uşağın bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında mənbələri, şəraiti bilmədən tərbiyənin psixoloji mexanizmini açmaq mümkün deyildir. Lakin müasirlik aspektində yanaşdıqda, özünügerçəkləşdirmə zamanı artıq yalnız tərbiyə istiqamətləri önə çıxarılmır. Belə ki, yeni cəmiyyətdə hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətin formalaşdırılması, hər şeydən əvvəl şəxsiyyətin fəaliyyəti, müasir cəmiyyətdə öz daxili qabiliyyətlərini qiymətləndirərək təsdiq etməsi əsas götürülür. Çünki şəxsiyyətin hər hansı sahədəki aktiv fəaliyyətinin nəticəsi adətən onun daxili imkanlarının üzə çıxması ilə nəticələnir ki, bu da insanın özünütəsdiqinə, özünügerçəkləşdirməsinə kömək edən amillərdəndir.

İnsan daxili yaradıcılıq potensialına malikdirsə, onun bu şəxsi keyfiyyətlərindən tam istifadə etməsi üçün mütləq münbit şərait yaradılmalıdır. Şəxsiyyət qarşısına qoyduğu hər hansı bir ideyanı ortaya çıxarması üçün, onun fikirlərini anlayışla qarşılayan, onu dəstəkləyən bir kontingentə sahib olmalıdır. Çünki insanın özünügerçəkləşdirməsi zamanı daxili faktorlar kimi, xarici faktorların rolu da çox böyükdür. Yəni bu şərait lazımı dərəcədə olmadıqda, çox vaxt şəxsiyyət daxili potensialından tam istifadə edə bilmir və nəticədə özünügerçəkləşdirmə ancaq özünüifadə formasında qalır.

Özünügerçəkləşdirmənin əsasını təşkil edən amillərdən biri “Mən” obrazıdır. Özünügerçəkləşdirmənin tam baş tutması üçün insan öz daxili qabiliyyətlərini bütünlüklə dərk etməli, öz “Mən” “ini” hərtərəfli formalaşdırmalı, özünügerçəkləşdirmənin xarici şərtlərinin təmin olunması üçün özünü hazır hiss etməlidir. Yəni insan hazırkı vəziyyətdə kənardan özünü daxili “Mən”inin gözü ilə necə görür? Öz qabiliyyətlərini, daxili potensialını necə qavrayır? Şəxsiyyət ideal mən”ini həyata keçirmək üçün səy göstərir, çünki hər bir insanın özündə xüsusi qiymətləndirdiyi keyfiyyətlər vardır. Bəzən insanların real “Mən”i ilə ideal “Mən”i ilə uyğun gəlmir. Bu zaman insanın özü haqqında yaratdığı təşəvvürlərdə ziddiyyətlər əmələ gəlir. Azərbaycan psixoloqları Ə.Əlizadə və Ə.Byramov yazırlar: “İnsanın “Mən-konsepsiyası” son dərəcə mürəkkəb fenomendir. Necə deyərlər interpsixoloji fenomendir. Başqa adam insan üçün güzgüdür. O, bu mürəkkəb ölçülü güzgü vasitəsilə özünü tanıyır. “Sosial – Mən” və bilavasitə onunla bağlı olan “İdeal – Mən” insanın “Mən” konsepsiyasının kökünü təşkil edir” [3, s.63]

Məlumdur ki, özünüqiymətləndirmə olmadan özünügerçəkləşdirmədən söhbət gedə bilməz. Özünügerçəkləşdirmə şəxsiyyətin tam formalaşması üçün lazım olan tələbatlardan biridir.

Şəxsiyyət özünümüşahidə, özünütəhlil yolu ilə kənardan daxili və xarici keyfiyyətlərini müşahidə edir, mənfi, müsbət tərəflərini görməyə çalışır, sonda nəticə çıxarır. Özünüqiymətləndirmə düzgün aparıldıqda, insanın fəaliyyəti və bir şəxsiyyət kimi inkişafında çox böyük rol oynayır. “Tədrisən həyata keçirilə bilən bütün arzuları və çox vaxt həyata keçirilə bilməyən idealları əsasında bir neçə az və ya çox real fəaliyyət planlarını hazırlamağa başlayır və birini seçməli olurlar. Gənclərin həyatı planları onların bütün özünütəyin sahələrini: mənəvi simalarını, həyat tərzlərini, iddia səviyyələrini, peşə və həyatda öz yerlərini seçmələrini əhatə edir. Öz məqsədlərini, öz niyyətlərini, həyatı planlar qurmalarını dərk etmələrinin, mənlilik şüurlarının mühüm elementini təşkil edir” [4, s.61]

Özünüqiymətləndirmənin əsasında iki mühüm amil – müvəffəqiyyət və iddianın qarşılıqlı əlaqəsi durur. Özünüqiymətləndirmə zamanı qiymətin müxtəlif növlərindən - əxlaqi, estetik, intellektual, emosional və s. qiymətlərdən istifadə olunur. Lakin bütün hallarda onların içərisində emosional qiymətlər əsas yer tutur: əxlaqi qiymət də, intellektual qiymət də özünüqiymətləndirmə səviyyəsində emosional çalar kəsb edir. Özünüqiymətləndirmə, hər şeydən öncə, özünüsevmə, özünəhörmət, yaşadığı cəmiyyətdə öz hörmət və şəxsi ləyaqət hissini qoruyub saxlamaq və s. kimi keyfiyyətlərlə üst-üstə düşür, yəni emosional qiymətlərlə özünü doğruldu. Bunun səbəbi isə onunla əlaqəlidir ki, özünüqiymətləndirmə zamanı şəxsiyyət özü öz məninə qiymət verir. Belə olduqda müəyyən obyektiv meyarların qarşıya çıxmasına baxmayaraq, yenə də özünüqiymətləndirmədə subyektiv məsələlər önə keçir. Yəni belə nəticəyə gəlmək olar ki, özünütərbiyənin lazımı dərəcədə baş verməsi üçün insanın özü-özünə qırıqdan tənqidi tərəfdən baxıb, öz qusurlarını görməsi, özünə qarşı tələbkar olması mütləqdir. “Gənclərin özünüqiymətləndirməsi çox vaxt ziddiyyətli olur. Müxtəlif fəaliyyət növlərində əldə edilmiş nəticələrin təhlili, onun haqqında başqa adamların fikirləri və özünümüşahidə, özünün keyfiyyət və qabiliyyətlərini təhlil etmək sayəsində gənclərdə özünəhörmət kimi ümumiləşmiş münasibət yaranır” [5, s.74].

Şəxsiyyətin formalaşmasının mənbəyini onun tələbatı təşkil edir. Bu zaman şəxsiyyətəməxsus keyfiyyətlər mühüm rol oynayır. Belə demək olar ki, özünügerçəkləşdirmə prosesi xarici və daxili keyfiyyətlərlə ayrılıqda şərtlənməyib, şəraitə uyğunlaşır, zamanın tələblərinə uyğun olaraq həyata keçir. Onu da deməliyik ki, multikulturalizmin inkişafı ilə bağlı baş verən mədəniyyətlərarası inteqrasiya dəyərlərin də dəyişməsinə səbəb olur. Belə ki, hər hansı bir mədəniyyətə məxsus dəyər tamam başqa mədəniyyət tərəfindən xüsusiləşdirilir. Bu zaman şəxsiyyət dəyərləri seçərkən anlaşılmalı ortaya çıxır. Əgər bu dəyərlər onun üçün vacib

amilə çevrilməmişə, şəxsiyyətin özünügerçəkləşdirməsi üçün lazım olan bir çox daxili və xarici əlamətlərin olmasına baxmayaraq onun həyata keçməsi çətinləşir. Əlbəttə, belə olduqda o, özünə məxsus olan daxili və xarici qabiliyyətlərini görür və qiymətləndirir, digər tərəfdən olduğu digər tərəfdən, onun davranış və rəftarı aid olduğu qrup tərəfindən qiymətləndirilir. Eyni zamanda, insan hər hansı bir halda hərəkət edərkən yaşadığı mühitdəki insanların, yoldaşlarının onu necə qiymət verəcəklərini nəzərə alır. “Şəxsiyyət-ictimai münasibətlərin daşıyıcısı, ictimai əhəmiyyətli sabit dəyərlər sisteminə malik olan insandır və bu münasibətlər, dəyərlər insanın bu və ya digər sosial qrupa aidiyyətini müəyyən edir” [6, s.139]. Yaş ar-tıqca insanın sərvət meyilləri formalaşır, idealların xarakteri dəyişir və buna mü-vafiq olaraq onun etalonlar sistemi mürəkkəbləşir. Biz hər hansı bir adamın özünü necə qiymətləndirdiyini aydınlaşdırmaq üçün onun özünü hansı etalonla əsasən qiymət verdiyini bilməliyik. İnsanın özünəməxsus qiymətlər sistemi vardır. Bir tə-rəfdən, insan öz-özünü qiymətləndirir, digər tərəfdən, onun davranış və rəftarı mənsub olduğu qrup tərəfindən qiymətləndirilir. Bundan başqa, insan bu və ya di-gər tərzdə hərəkət edərkən ətrafdakı adamların, həmyaşıdlarının, dostlarının onu necə qiymətləndirəcəklərini nəzərə alır. Buna gözlənilən qiymətlər deyilir.

Əlbəttə, şəxsiyyətin özünügerçəkləşdirməsini vacib edən amillərdən biri də şəxsi məna və dəyərlərdir. Yaşadığı həyatın mənasını axtararkən insan istər-istə-məz cəmiyyətdə rastlaşdığı bütün hadisələri analiz edir, onun həyatı üçün əsas olan aktual məsələlər haqqında özlüyündə araşdırma aparır ki, bu da şəxsiyyətə öz daxili imkanlarını üzə çıxarmasına kömək edir. İnsanın yaşayıb fəaliyyət göstərdi-yi bütün dövr tarixi və şəxsi ziddiyyətlərlə zəngindir. Belə ki, hər gün yeniləşib, müasirləşən şəraitdə əldə edilmiş milli, mənəvi dəyərlər krosmədəni prosesə adap-tasiya olur və beləliklə müxtəlif məsələlər ortaya çıxır ki, bunun təsiri də şəxsiy-yyətin özünügerçəkləşdirməsi və özünü təsdiqi zamanı hiss olunur. Məhz bu zaman şəxsiyyətin müstəqil formada yaşadığı cəmiyyətdə özünü tapmasına müəyyən çə-tinliklər vardır. Adətən belə hallar tələbələrdə daha çox təsadüf edir. Tələbələr bu vəziyyətdə şəxsi potensiallarını və zamanlarını seçdikləri peşənin incəliklərini öy-rənməyə sərf edirlər ki, bu da onları şəxsi özünügerçəkləşdirmədən uzaqlaşdırır. Təbii ki, belə olduqda şəxsiyyətin daxili imkanlarının üzə çıxarılması prosesi lən-giyir və həyatın gedişatına buraxılır.

Təhsil müddətində fərdin özünügerçəkləşdirməsi üçün daxili şərtlərlə bəra-bər xarici şərtlərin də olması vacibdir. Hər gün yeniləşməkdə olan dövrümüzdə təhsil sisteminin, iqtisadiyyatın, kənd təsərrüfatının və ümumiyyətlə cəmiyyətin bütün sferalarında innovasiyalardan istifadə vacib amillərdən birinə çevrilmişdir. Tələbənin özünügerçəkləşdirmə prosesinə şəxsiyyətin psixoloji durumunun diqqə-tə alınması, təhsilə yaradıcı tərəfdən yanaşma, müasir tərbiyə üsullarında istifadə, əvvəlki fəaliyyətin zamanın tələblərinə görə dəyişdirilib, formalaşdırılması və s.

əsas şərtlərdəndir. Bir sözlə, müasirliyi, yeniliyi qəbul etmədən gələcəkdəki irəliləyişdən, mükəmməl, qəbul edilən dəyərlərin ortaya çıxmasından söz gedə bilməz. Tələbələrin bacarıq və qabiliyyətlərinin müasirlik baxımından qiymətləndirilib nəzərə alınması, onların təlim-tərbiyə prosesində yenilik kimi daxil edilməsi səriştəli özünügerçəkləşdirməyə yol açır. Belə ki, dünyada baş verən aktual proseslər tələbələrin qarşısında bir çox vəzifələr qoyur. Lakin bu imkanların həyata keçməsi üçün insanda bacarıq, iradə və xüsusi motivasiyanın olması vacibdir.

Şəxsiyyətin özünügerçəkləşdirməsi zamanı müasir ideyaların birbaşa tətbiqi bəzi vacib dəyərlərin itməsinə gətirib çıxara bilər. Bu proses təcridən, təkamül yolu ilə həyata keçirilməlidir. Əsasən də bu tələbələrin özünügerçəkləşdirməsi zamanı daha önəmlidir. Belə olduqda, tələbənin yeni mühitə adaptasiyası daha rahat baş tutacaq və artıq qəbul olunmuş bir çox məsələlərə təsir göstərməyəcəkdir. Professor B.Əliyevin qeyd edir: “Şəxsiyyətin təhsildə özünügerçəkləşdirməsi şəxsiyyətin təşəkkülünün mühüm mərhələlərindən biridir və deyərdik ki, əsasıdır. Təhsildə özünügerçəkləşdirə bilən şəxsiyyət sanki, həyat üçün lazımi hazırlıq «diplomuna» malik olur ki, bu da onun seçdiyi ixtisası necə seçməsi, öz imkanlarının necə qiymətləndirilməsi, həyata yararlılığı haqqında ümumi biliklər sisteminə, praktik dərk etmə fəaliyyətinə yiyələnir” [7, s.78].

Deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, insanın özünütəhsildə, özünügerçəkləşdirməsinin əsasında milli-mənəvi əsaslar, yaşadığı mühitin dəyərləri üstünlük təşkil etməlidir. Mənəvi mədəniyyəti xalq, cəmiyyət, insanlar yaradır, şəxsiyyət isə onu mənimsəyərək formalaşır, yetişən gənc nəsil onu öyrənərək tərbiyələnilir. Milli-mənəvi dəyərləri mənimsəyən insan onu özünügerçəkləşdirir, təkmilləşdirir və zənginləşdirir.

Özünügerçəkləşdirmə - «Mən»in inkişaf imkanlarının daxili bacarıqlarla, təşəbbüslərlə, ətrafla uyğunluq yaratmaqla, yaradıcı işlə, digər insanlarla birgə fəaliyyət vasitəsilə həyata keçirilməsi prosesidir. Bu şəxsiyyətin inkişafı, onun özünüdərk etməsi ilə birlikdə davam etməlidir. Məsələyə bu aspektdən baxanda özünügerçəkləşdirmə təkə fərdi tərəfdən deyil, sosial mühitin əsas prosesi kimi qiymətləndirilir ki, bu da sosial fəallığı artırır və şəxsi azadlığın yaranmasına şərait yaradır. Bu zaman əsl özünügerçəkləşdirmənin baş verməsi labüd olur.

Hazırda respublikamızın siyasi, mədəni, sosial-iqtisadi inkişaf tempinin tələblərinə uyğun yeni təhsil strategiyasının həyata keçirilməsində əsas məsələlərdən biri müstəqil və yaradıcı düşünən şəxsiyyət və vətəndaş formalaşdırmaqdır. Bu məsələnin mühüm pedaqoji problem kimi həll olunması ölkədəki təhsil sisteminin qabaqcıl dünya təcrübələrinə uyğun olunmasıdır. Həmin problemin aktual həlli isə öz növbəsində ali təhsil tələbələrinin təhsil strategiyasına müvafiq yeni əsaslarla formalaşmasıdır.

Əsası tələbəlik dövründə qoyulmuş özünügerçəkləşdirmə prosesinin tələbənin gələcək fəaliyyətinə təsiri.

Müasir dövrdə ali məktəblərdə tələbələrin özünügerçəkləşdirilməsi ilə bağlı aparılan işin məqsədi, mahiyyəti və vəzifələrinin araşdırılması, proses zamanı qarşıya çıxan çətinliklər və onların aradan qaldırılma yollarının müəyyənləşdirilməsi.

Ədəbiyyat

1. Ağayev Ə.Ə. Pedaqogika. Bakı, 2007, s. 649
2. Əliyev B.H., Cabbarov R.V. "Bakı Universitetinin xəbərləri" BDU 2008, s.127.
3. Bayramov Ə.S., Ə.Ə.Əlizadə "Sosial psixologiya" Bakı, Qapp Poliqraf 2003 s.354
4. Həmzəyev M.Ə. Yaş və pedaqoji psixologiyanın əsasları. Bakı 2003, s.280
5. Əlizadə. Ə.Ə. Uşaq və yeniyetmələrin cinsi tərbiyəsi. Bakı, Maarif, 1986, s.254
6. Якиманская И.С. Технологии личностно-ориентированного образования. М., 2000 с.176
7. Əliyev B.H., Cabbarov R.V. Təhsildə şəxsiyyət problemi. Bakı 2010, s.134

Summary

Self-realization of Students and Arising Problems in this Process in Contemporary Period

This article is dedicated to the aims and problems of self-realization of students at present. Globalization which happens in all spheres of cultural and technical development influences on the system of education. One of the most important conditions is to create an opportunity for students to use innovations in the process of self-affirmation and self-expression.

Резюме

Самореализация студентов и возникающие проблемы в этом процессе в современном мире

В этой статье говорится о целях и проблемах студентов в процессе самореализации в настоящее время. Глобализация, происходящая во всех сферах, культурное и техническое развитие во всём мире оказывает своё влияние на систему образования. Одним из главных условий является создание благоприятной почвы для использования студентами инноваций и других новшеств в самоутверждение и самовыражении.